

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

 <http://dx.doi.org/10.22067/PG.2025.93465.1370>

پژوهشی

تبیین نقش بحران‌های ژئوپلیتیکی در صنعت گردشگری

مطالعه موردی (جنوب غرب آسیا سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳)

اسماعیل علمدار (استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران. نویسنده مسئول)

esmaeil.alamdar@birjand.ac.ir

علیرضا کاهنی: (کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)

Kaheni.alireza@yahoo.com

چکیده

توسعه و امنیت و تقدم هریک بر دیگری از چالش‌برانگیزترین مباحث میان جامعه علمی و سیاست‌مداران است. در این میان یکی از مهم‌ترین عواملی که به توسعه و امنیت یک منطقه جغرافیایی کمک فراوانی می‌کند؛ رشد صنعت گردشگری است. یکی از مسائلی مهمی که جنوب غرب آسیا را به‌عنوان یکی از کانون‌های گردشگری تحت‌الشعاع خود قرار داده، بحران‌های ژئوپلیتیکی است که همه ابعاد سیاسی و اقتصادی کشورها را متأثر می‌سازد. در این پژوهش سعی شده است با روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه اسنادی آمار گردشگری جهانی در یک دهه اخیر با تأکید بر تحلیل مقایسه‌ای و روندی به تبیین نقش بحران‌های ژئوپلیتیک پرداخته شود. سؤال اصلی پژوهش این است که بحران‌های ژئوپلیتیکی به چه میزان صنعت گردشگری را در کشورهای این منطقه تحت‌الشعاع قرار داده‌است؟ یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که منطقه جنوب غرب آسیا در طی یک دهه گذشته بحران‌های متعددی از قبیل: داعش، جنگ یمن و عربستان، اشغالگری رژیم صهیونیستی و... را پشت سر گذرانده است. این بحران‌ها در صنعت گردشگری تأثیر محسوسی داشته‌اند. به‌گونه‌ای که کشورها به سه گروه: در کانون بحران، در همسایگی کانون بحران و دور از بحران تقسیم‌بندی شده و وضعیت صنعت گردشگری آن‌ها مورد واکاوی قرار گرفته است. نتایج تحقیق حاکی از آن است کشورهایی که با کانون بحران قرابت جغرافیایی کمتری داشته‌اند و حتی به‌عنوان بازیگر در این بحران‌ها نقش ایفا می‌کردند، بیشترین بهره را از صنعت گردشگری بردند. هرچند کشورهایی که گردشگری مبتنی جاذبه‌های مذهبی و ایدئولوژی به‌ویژه در مذهب تشیع داشته‌اند؛ جریان گردشگری آن‌ها به‌طور معناداری متأثر از این مسئله تحقیق نبوده است.

واژگان کلیدی: امنیت، توسعه، بحران‌های ژئوپلیتیکی، صنعت گردشگری، جنوب غرب آسیا

۱- مقدمه

امروزه توسعه و امنیت دو مفهوم حیاتی برای ملت‌ها هستند و تبیین نسبت بین آن‌ها به مسئله‌ای پیچیده در مباحث آکادمیک تبدیل شده است. از یک سو توسعه جریانی چندبعدی است که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است. از سوی دیگر امنیت مفهومی ذهنی و گفتمانی است که ترسیم دامنه آن پیوند مستقیم با جهان‌بینی یا ذهنیت و درک نخبگان و مردم از آسیب‌پذیری و تهدید دارد (khalili et al., 2019:554). رابطه امنیت و توسعه از دیرباز مورد توجه اندیشمندان و صاحب‌نظران هر دو حوزه بوده است و اغلب کارشناسان بر اثرگذاری متقابل آن‌ها تأکید دارند. به عبارتی دیگر هم در سطح نظری و هم در عمل بسیاری از صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان توسعه بر این باورند که اساساً بدون امنیت نمی‌توان در مسیر توسعه گام برداشت و از سوی دیگر کارشناسان مسائل امنیتی و مسئولان امنیتی کشورها همواره بر این نکته تأکید دارند، که بدون توسعه نمی‌توان سخن از امنیت پایدار به میان آورد. (khalili, 2017:130).

گردشگری در دنیای جدید به عنوان صنعتی مهم در توسعه اقتصادی کشورها مدنظر تصمیم‌گیرندگان قرار گرفته است. در راستای تحقق این امر و گسترش آن، بدون شک موضوع امنیت یکی از پارامترهای مهمی است که پژوهشگران توجه خاصی به آن دارند. اصولاً تا امنیت برقرار نباشد سفری شکل نخواهد گرفت و سخن گفتن از گردشگری بیهوده خواهد بود. درواقع، هرگاه در سطح جامعه جهانی بستر مناسب امنیت فراهم باشد افراد سفر می‌کنند و این امر مبین آن است که فعالیت‌های مربوط به گردشگری رونق می‌یابند. به عبارتی امنیت و گردشگری پارامترهای یک معادله هستند که نسبت مستقیم با هم دارند. به این معنا که همچنان که امنیت عاملی مهم در توسعه گردشگری است رونق گردشگری در یک منطقه نیز موجب به وجود آمدن امنیت می‌شود (salami, 2014:106). درواقع، امنیت یکی از مهم‌ترین مولفه‌هایی است که صنعت گردشگری را در هزاره جدید راهبری می‌کند. مردم با مسئله امنیت نه تنها در زندگی روزمره خود مواجه هستند، بلکه در محیط اجتماعی، محیط عمومی و خصوصی خود و همین‌طور هنگام تعطیلات با آن درگیر هستند. بسیاری از گردشگران که در هتل‌های یک مقصد اقامت می‌کنند، ممکن است در معرض سرقت مسلحانه، حمله، تجاوز، دستبرد و آتش‌سوزی در داخل ساختمان باشند. در سطح جهانی بلایای دیگر در یک مقصد شامل: گردباد، طوفان‌های موسمی، زمین‌لرزه‌ها، سیل‌ها، مواد منفجره شیمیایی و آدم‌ربایی مسلحانه می‌باشد (Mahdnejad et al., 2018:124).

منطقه جنوب غرب آسیا به دلیل شرایط ویژه تاریخی، فرهنگی، تمدنی و طبیعی که دارد می‌تواند سالانه پذیرای گردشگران زیادی از سراسر جهان باشد، که خواه‌ناخواه به رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در این منطقه منجر خواهد شد. این مسئله که گردشگری می‌تواند با تحولات زیادی همراه باشد، خیلی از کشورهای عربی خصوصاً در چند سال اخیر را به سمت سرمایه‌گذاری‌های هنگفت در این زمینه واداشته است؛ از برج‌سازی گرفته تا رقابت‌های ورزشی بزرگ مانند جام جهانی را می‌توان تلاشی برای جذب گردشگر بیشتر دانست. اساساً تنش‌ها و بحران‌های ژئوپلیتیکی می‌تواند در اقتصاد کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه تأثیر منفی زیادی داشته باشد که کشورهای جنوب غرب آسیا در این موضوع در کانون این بحران‌ها بسر می‌برند (Boffard et al, 2025:3). به‌ویژه بحران‌های ژئوپلیتیکی یک دهه اخیر مانند ظهور داعش، و ناآرامی‌ها در کشورهای عراق و سوریه، بحران همه‌گیری کرونا و اشغال‌گری رژیم صهیونیستی و درگیری با کشورهای همسایه، روند گردشگری را در این کشورها دچار خلل جدی کرده است. پژوهش حاضر، با روش توصیفی-تحلیلی و با اتکا به داده‌ها و اسناد کتابخانه‌ای و تحلیل مقایسه‌ای و روندی در تلاش است روند گردشگری را طی یک دهه اخیر در منطقه جنوب غرب آسیا مورد مطالعه قرار دهد و به نقش بحران‌های ژئوپلیتیکی در وضعیت گردشگری و اقتصاد منطقه با استناد به داده‌های سازمان گردشگری جهانی بپردازد.

۲- روش پژوهش:

روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی با تکیه بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای با تأکید بر روش تحلیل روندی می‌باشد؛ روش تحلیل روند، به بررسی روندها پرداخته و به پیوستگی تاریخی و زمانی آن‌ها اشاره دارد (Jabari, 2022:122). برای شناخت آن‌ها تغییرات منظم در داده‌ها و پدیده‌ها در خلال زمان از گذشته آغاز و تا آینده مورد ارزیابی قرار می‌گیرد (Ghadiri, 2000: 79). در پژوهش حاضر به ترتیب در سه مرحله تأمل در مسائل، گردآوری داده‌ها و ترسیم چارچوب مفهومی و بر اساس گام‌های روشمند زیر طراحی و انجام شده است.

مرحله اول: تأمل در مسئله. مبنای شکل‌گیری مسئله، علاقه پژوهشگر به مسائل ژئوپلیتیک به‌ویژه بحران‌های ژئوپلیتیک بالاخص در جنوب غرب آسیا است. به‌گونه‌ای که پس از پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری و توسعه گفتمان مقاومت و ظهور رژیم صهیونیستی و توسعه‌طلبی این رژیم به‌طور محسوسی این بحران‌ها پررنگ‌تر شده است. بدین منظور، با جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی و بررسی مجلات مرتبط، به مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بحران‌های ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا که تحولات منطقه و جهان را تحت‌الشعاع خود قرار داده؛

پرداخته شده است. لیکن سؤال اصلی پژوهش این بود که بحران‌های ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا در یک دهه اخیر چه تأثیری در روند گردشگری منطقه داشته است؟

مرحله دوم: گردآوری داده‌ها، در این مرحله، آخرین آمار تعداد ورودی گردشگر به کشورهای منطقه از سازمان گردشگری جهانی که در یک دهه اخیر انتشار یافته است، استحصال شد. به علت این که در طی ده سال اخیر بیشترین تعداد بحران ژئوپلیتیک در سطح منطقه جنوب غرب آسیا رخ داده است، بازه زمانی ده ساله اخیر انتشار یافته تا ۲۰۲۳ انتخاب شده است پس از جست‌وجوهای انجام شده، آمار گردشگری هر کشور در مقاطعی که به نوعی آن کشور متأثر از آن بحران ژئوپلیتیکی بوده است، دسته‌بندی گردید.

مرحله سوم: ارائه چارچوب مفهومی. در این مرحله، با بررسی مبانی نظری مرتبط با تأثیر امنیت بر توسعه به‌ویژه در حوزه گردشگری، ارتباط منطقی بحران‌های ژئوپلیتیکی با روند گردشگری کشورهای منطقه جنوب غرب آسیا مورد واکاوی قرار گرفت که به سه دسته کشورهای در کانون بحران، کشورهای همسایه بحران و کشورهای به‌دوراز بحران تقسیم‌بندی شدند و در نهایت چارچوب مفهومی الگوی گردشگری مبتنی بر بحران ژئوپلیتیکی در قالب شماتیک طراحی گردید. ضمن اینکه در بخش پایانی یافته‌های هر بحران ژئوپلیتیکی به تحلیل روند پژوهی گردشگری کشورها پرداخته شده است. که خود نوعی سناریو پردازی و آینده‌پژوهی مبتنی بر داده‌های گردشگری می‌باشد. تحلیل روند یا به اصطلاح عام‌تر «روند پژوهی» یکی از پرکاربردترین روش‌های آینده‌پژوهی است. همچنین در بخش تجزیه و تحلیل با کمک نرم‌افزار Exel اقدام به تحلیل مقایسه‌ای روند گردشگری کشورها به صورت تجمیعی و خطی (دوره ده ساله) پرداخته شده است.

۳- چارچوب نظری

نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای^۱ یک نظریه در روابط بین‌الملل است که به بررسی الگوهای امنیتی در مناطق مختلف جهان می‌پردازد. این نظریه در تجزیه و تحلیل مسائل امنیت بین‌الملل، سطح تحلیل منطقه‌ای را به عنوان چارچوب خود برگزیده و قویا بران اتکا پیدا کرده است (Nourmohamadi & Dolatshahi, 2019: 158). این نظریه روش‌شناسانه بر این فرض مبتنی است که پایان جنگ سرد، جهان را به سمت برهوت ناامنی سوق داد. در این نظریه، پرتاب شدگی یک‌باره جهان به سوی ناامنی، ریشه در مفروضه‌ها و تجویزات ویرانگر مکاتب رئالیستی و جهانگرا دارد. به این معنا که مکتب واقع‌گرا با تلقی دولت به عنوان یگانه موضوع امنیت و نیز مکتب جهانگرا با

¹ Regional Security Complex Theory

تلقی نظام بین‌المللی به‌عنوان یگانه عامل امنیت، از کانون تکوین حرکت‌های اصلی منطقه غفلت کرده‌اند. به‌زعم بوزان و ویوور، از طریق فهم عملکرد واحدهای مجزا نمی‌توان امنیت آن‌ها را درک کرد و باید از طریق درک پویش‌های امنیت منطقه‌ای درکی وسیع‌تر از امنیت یافت (Buzan & Weaver, 2009: 54). بنابراین لازم است برای ارائه فهم مناسب از سرشت امنیت به ساختار منطقه و ویژگی‌های کشورهای که در منطقه‌ای خاص قرار دارند و از معضلات امنیتی مشابهی برخوردارند، توجه کرد (Ebrahimi, 2007: 451). این رویکرد بوزان نوعی انتقاد به اثبات‌گرایانی مانند مورگنتا و پسااثبات‌گرایان (فمنیست‌ها، پست مدرن‌ها و انتقادی‌ها) که صرفاً یا بر عناصر مادی امنیت تأکید کرده‌اند یا در مباحث انتزاعی غیرقابل فهم غوطه‌ور شده‌اند، می‌باشد (Buzan & Weaver, 2003: 43). از نظر بوزان و ویوور، منظومه قدرت، تابعی از مناطق محسوب می‌گردد. برداشت آن‌ها از منظومه قدرت، نوعی توجه محوری به نقش مناطق و اهمیت ژئوپلیتیک آن‌ها در منظومه قدرت جهانی است (Yonesian, 2006: 58). تأکید بر سطح منطقه به نوپیداها و پویش‌های امنیتی بعد از جنگ سرد در نظام بین‌الملل برمی‌گردد. بوزان معتقد است که تحلیل‌های سطح کلان و سطح خرد نمی‌تواند، پاسخگوی تغییرات ایجادشده در ابعاد و مرجع امنیت باشد (Buzan, 1991: 70).

لیکن وی معتقد است که امنیت یک منطقه به‌طور قابل توجهی تحت تأثیر روابط متقابل کشورهای درون آن منطقه قرار دارد و این روابط می‌توانند به‌صورت همکاری یا رقابت باشند. از نظر وی، در شکل‌گیری دوستی و دشمنی موضوعاتی همچون مذهب، تاریخ، تمایلات قومی، فرهنگ و جغرافیا تأثیرگذار است (Buzan & Weaver, 2009: 58).

مفهوم توسعه و توسعه ملی، فرایند توسعه همه جانبه‌ای است که ابعاد گوناگون توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اکولوژیکی و ارتباطات متقابل آن‌ها را دربرمی‌گیرد، به‌گونه‌ای که هرکدام از ابعاد این فرایندها در ارتباط مستمر با ابعاد دیگری قرار دارند و کنش و واکنش و تأثیر و تأثر متقابل یکدیگر را کامل و یک پیکره واحد به نام توسعه ملی را پدید می‌آورد. توسعه ملی باید بتواند کیفیت زندگی را به‌صورت نسبتاً هماهنگ و موزون در مناطق مختلف بهبود بخشد و از تمام ظرفیت‌های منطقه‌ای و محلی اعم از امکانات طبیعی و نیروی فکری و انسانی استفاده کند.

هانتینگتون درباره زمینه اثرات متقابل عدم وجود توسعه سیاسی و اقتصادی می‌گوید: جای هیچ تردید نیست که میان خشونت و عقب‌افتادگی اقتصادی رابطه تنگاتنگی وجود دارد. فقر بلای حال هرگونه حکومت است و باعث ناپایداری، ناستواری و بی‌ثباتی است و به هیچ نحوی نمی‌گذارد دموکراسی که در امر توسعه شدیداً مورد نیاز است استقرار یابد.

توسعه ملی و امنیت دارای ارتباطات متقابل هستند، از یک سو توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی قدرت ملی و در نتیجه امنیت ملی در کشور می‌انجامد و از سوی دیگر فراهم آمدن امنیت ملی، یکی از بسترهای مناسب جهت توسعه ملی را فراهم می‌کند. وجود بی‌عدالتی جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش‌های جغرافیایی یک کشور ممکن است باعث آسیب همبستگی و وحدت ملی شده و منجر به بروز تحرکات واگرایانه به‌ویژه در مناطق قوی می‌شود که این مسئله تأثیر سویی بر قدرت ملی دارد، بنابراین تأمین امنیت ملی در گرو رفع تهدیدات داخلی و خارجی است. (Ahmadi pour et al., 2008, 29).

بحران ژئوپلیتیکی^۱:

بحران‌های ژئوپلیتیکی از منشأ جغرافیایی برخوردار بوده و به‌طور عمده از منازعه و کشمکش کشورها، گروه‌های متشکل سیاسی-فضایی و بازیگران سیاسی بر سر کنترل و تصرف ارزش‌ها و عوامل جغرافیایی اعم از طبیعی و انسانی شکل می‌گیرند. بحران‌های ژئوپلیتیکی از پایداری برخوردارند و به‌سادگی قابل حل نیستند زیرا موضوع بحران و کشمکش ارزش‌های جغرافیایی هستند که در زمره منافع ملی و جمعی محسوب می‌شوند (Hafeznia, 2018: 127). درواقع، این بحران نتیجه درگیری و اختلاف دولت‌ها و گروه‌های سیاسی یا گروه‌های سیاسی سازمان‌یافته برای کنترل و تصرف دو یا چند ارزش جغرافیایی است (Valigholizadeh, 2014: 36). بنابراین این امر به‌طور ذاتی برای محیط پیرامون بحران و بازیگران صاحب نفوذ در منطقه تولید علائق و نگرانی‌های ژئوپلیتیکی می‌کند. بحران‌های ژئوپلیتیکی این ویژگی‌ها را دارند:

۱. موضوع و عامل بحران، کنترل، مداخله و تصرف یک یا چند ارزش جغرافیایی اعم از طبیعی و انسانی است.
۲. از پایداری و تداوم نسبی برخوردارند و به‌سادگی قابل حل و برطرف شدن هستند.
۳. با بحران‌های سیاسی متفاوت‌اند و به‌راحتی و تنها با روش‌های دیپلماتیک قابل حل نیستند.
۴. در بحران‌های ژئوپلیتیکی الگوی مداخله چند سطحی شکل می‌گیرد. به‌بیان دیگر در سطوح محلی تا سازه‌ای و جهانی درگیر می‌شوند (Hafeznia, 2018: 128). لذا در عرصه ژئوپلیتیک، بحران‌ها در سطوح مختلف از سطح محلی تا بین‌المللی حادث گردیده و پس از وقوع، قابلیت انتشار در سطوح بالاتر یا پایین‌تر دارند (Mokhtari hashi & Shams, 2016: 168).

برخی از زمینه‌های بحران‌های ژئوپلیتیک عبارت‌اند از: مسیر ترانزیتی کشور محصور در خشکی، تغییر خط تقسیم آب در مرز، تغییر مسیر رودخانه مرزی، خط منصف دریاچه مرزی، کنترل سرچشمه رودخانه، گروه اقلیت خارج

از کشور، گروه اقلیت مستقر در مرز مشترک، کوچ‌نشینان، جدایی‌طلبی اقلیت‌های داخلی، ذخایر و مکان‌های دارای کارکرد بین‌المللی، پتانسیل تهدید در حاشیه ماورای مرز نظیر مجاورت پایتخت با مرز مشترک، منابع معدنی اعم از استراتژیک و انرژی و باروری مصنوعی ابرها. (Haget, 2014: 372) در ادامه در جدول شماره ۱ به برخی از عوامل مؤثر جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مؤثر در ایجاد بحران در روابط بین کشورها به اختصار اشاره شده است.

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی در نظریات بحران، تنش و منازعه

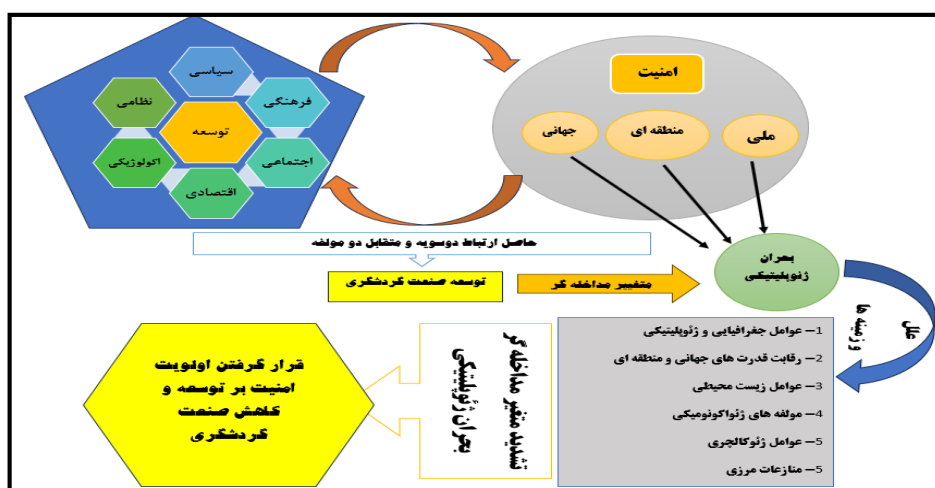
نظریه	واضع / ایده اصلی	مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیک مؤثر در بحران
ظهور و سقوط بحران (Brecher, 1993)	میکل برچر / تبیین علل و ریشه‌های بروز یک بحران، مراحل و ابعاد و پیامدهای مختلف آن	ساختار نظام بین‌الملل از لحاظ دوقطبی یا چندقطبی، اختلاف سطح قدرت طرف‌های درگیر، وسعت سرزمینی، بی‌ثباتی سیاسی، اهمیت ژئواستراتژیک منطقه، تعدد بازیگران دخیل در بحران
هرج و مرج آینده (Kaplan, 2001).	رابرت کاپلان / نقش عوامل زیست‌محیطی در بحران	عوامل زیست‌محیطی همچون کمبود منابع خصوصاً آب، منجر به افزایش آگاهی هویت قومی و ایجاد بحران.
مدل‌های پوتیتکا (Haget, 1983)	پیترهاگت / توجه به عوامل سرزمینی و هیدروپلیتیکی	مسیر ترانزیتی کشور، تغییر خط تقسیم آب در مرز، تغییر مسیر رودخانه مرزی، اقلیت مستقر در مرز مشترک، کوچ‌نشینان، جدایی‌طلبی اقلیت‌های داخلی، ذخایر و مکان‌های دارای کارکرد بین‌المللی، پتانسیل تهدید در حاشیه ماورای مرز نظیر مجاورت پایتخت با مرز مشترک، منابع معدنی اعم از استراتژیک و انرژی و باروری مصنوعی ابرها
اختلاف تجاری و اقتصادی (Luttwak, 1990)	ادوارد لوتواک / اهمیت عوامل اقتصادی در بروز بحران بین کشورها	عوامل ژئواکونومیکی
ایجاد منازعه و بحران (Kemp & Harkaway, 2004)	جفری کمپ، رابرت هارکاوی / عوامل ژئوپلیتیکی بحران در خاورمیانه	روندهای جمعیتی همچون مهاجرت، جنگ‌های قومی، مذهبی و داخلی، اختلافات سرزمینی لاینحل، کمبود آب آشامیدنی
برخورد تمدن‌ها (Huntington, 1997)	ساموئل پی. هانتینگتون / اهمیت عوامل فرهنگی در نظام جهانی	عوامل فرهنگی منجر به ایجاد تعارض میان تمدن‌های مختلف از قبیل دین، زبان، تاریخ و آداب و رسوم
تنش در روابط کشورها (Collins, 1998)	جان کالینز / اهمیت عوامل جغرافیایی در بروز بحران‌ها	اختلافات مذهبی، قومی، زبانی و نژاد، ادعاهای مرزی و سرزمینی، تلاش برای کنترل مکانهای راهبردی، رقابت اقتصادی برای کنترل مناطق دارای ذخایر هیدروکربنی، اختلافات زیست‌محیطی

کمربندهای شکننده (Cohen,2008)	سئول بی . کوهن / رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی علل بحران مناطق	بحران رقابت قدرت‌های جهانی در دو حوزه ژئواستراتژیک بری و بحری در خاورمیانه، بحران ناشی از رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در خاورمیانه.
منازعات مرزی و بحران (Prscott,1972)	جان رابرت پرسکات / تأثیر منازعات مرزی در ایجاد بحران میان کشورها	اختلافات و ادعاهای سرزمینی، اختلافات بر سر موقعیت و مکان قرارگیری مرزها، اختلافات و مناقشات بر سر کارکرد مرزها، اختلافات بر سر استفاده از منابع آبی و هیدروکربنی مشترک در مکانهای مرزی.
مدل بحران ژئوپلیتیکی (Hafeznia,2018)	محمدرضا حافظ نیا/ عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مؤثر در بحران	موقعیت، مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی، منابع آب، معدنی و انرژی، اقلیت‌های مذهبی، نژادی، زبانی، زیارتگاه‌ها، مسیر انتقال انرژی، بازارهای صادراتی و توریسم، جزایر و تنگه‌ها، خط مرزی، قدرت منطقه‌ای و مداخله‌گران برون منطقه‌ای.

منبع (Bayat et al,2020: 51).

پس از بررسی و تحلیل متغیرها و نظریات امنیت و توسعه و رابطه دوسویه آن‌ها با یکدیگر و نقش آن در توسعه و آبادانی کشور و گسترش صنعت گردشگری به یکی از مهم‌ترین عوامل دخیل در صنعت گردشگری تحت عنوان بحران ژئوپلیتیک پرداخته شد و ریشه و ویژگی‌های بحران‌های ژئوپلیتیک و تفاوت آن‌ها با بحران‌های سیاسی تبیین گردید. در پایان به چارچوب نظری پژوهش در قالب شماتیک اشاره می‌شود. که متغیر مداخله‌گر بحران ژئوپلیتیکی به چه شکل در صنعت گردشگری کشورها نقش خود را ایفا می‌کند

شکل شماره ۱: چارچوب نظری پژوهش

(Source: Authors)

جنوب غرب آسیا یک منطقه ژئوپلیتیکی شامل ۱۹ کشور مستقل است که عبارت‌اند از: ایران، ترکیه، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین اشغالی، عربستان سعودی، یمن، عمان، امارات متحده عربی، قطر، بحرین، کویت، پاکستان، افغانستان، جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان. (yaqoubi et al., 2018: 81). آسیای جنوب غربی دارای فضای ژئوکالچری و فرهنگی متفاوت نسبت به فضای ژئوکالچری مسیحیت و یهود است، اما از درون نیز دارای موزاییک‌های متفاوت مذهبی و گاه متضاد فرهنگی است که زمینه‌ساز افراط‌گرایی و تروریسم در کشورهایی مانند: سوریه، عراق و لبنان بوده است. (zarey and Qazawi, 2016: 4092).

شکل شماره ۲: نقشه محدوده جغرافیایی جنوب غرب آسیا

منبع: (Janparvar & Mazandarani, 2020: 251)

۵- یافته‌های پژوهش:

بحران ژئوپلیتیکی جهانی به‌عنوان یک شوک بزرگ و نادر و در مقیاس بزرگ در جهان تعریف می‌شود. سیستمی که نظم اقتصاد جهانی را بی‌ثبات می‌کند و سیستم‌هایی مانند بازارهای سهام را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Komal et al., 2023: 88). رویدادهایی مانند جنگ‌های جهانی، درگیری‌های منطقه‌ای، جنگ‌ها و درگیری‌های طولانی مدت و تغییرات ژئوپلیتیکی نمونه‌های روشنی از بحران‌های ژئوپلیتیکی هستند. بحران‌های ژئوپلیتیک جهانی می‌تواند به‌طور قابل توجهی منفی باشد و تروریسم را تحت الشعاع خود و منشأ بی‌ثباتی ژئوپلیتیک، شورش، ناآرامی اجتماعی و جنگ شود (Usman et al., 2022: 95).

ادبیات و تاریخچه گردشگری نشان می‌دهد که بخش گردشگری در معرض نگرانی‌های متعددی از جمله بلایای طبیعی (Zhong et al., 2021). امنیت زیستی و تهدیدهای اپیدمی (Sacramento, 2023: 11). تغییرات آب‌وهوا است (Dogru et al, 2021: 128). از سویی یک بحران انسانی مانند آلودگی محیط‌زیست (Katircioglu, 2022: 87)، تهدیدات امنیتی (Fourie et al., 2020: 85)، عدم قطعیت سیاست اقتصادی (Balli et al., 2018: 27)، و

افزایش پوشش رسانه‌ای در مورد جاذبه‌های طبیعی یک منطقه می‌تواند و به‌عنوان یک نیروی محرکه برای سفر عمل کند (Lechowicz, & Rucińska, 2014: 55).

منطقه جنوب غرب آسیا، یکی از پرتلاطم‌ترین مناطق جهان و قاره آسیا است که از بحران‌های قومی و نژادی، مذهبی و تاریخی فراوان رنج می‌برد. از نظر جغرافیایی منطقه شامات (عراق، سوریه، لبنان، فلسطین و رژیم صهیونیستی) به‌ویژه بعد از تشکیل رژیم صهیونیستی در ۱۹۴۸ منشأ بحران‌های یک‌صد سال اخیر در جنوب غرب آسیا بوده و همچنان نیز بیشترین سطح تنش به این کشورها تعلق دارد. لیکن در ادامه به تبیین مهم‌ترین بحران‌های ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا که بیشتر در سطح منطقه‌ای و جهانی کشورها را تحت‌الشعاع قرار داده، پرداخته‌شده است و روند گردشگری آن‌ها در طی یک دهه با توجه به آمار در دسترس، موردبررسی قرار گرفته است.

۱-۵- داعش:

دین اسلام به علت نفوذپذیری و جذابیت بالا و برخورداری از ارزش‌های متعالی و کلام متقن الهی در طول تاریخ همواره در بین مردم جهان جذابیت بالایی داشته است؛ لذا همواره از سوی سایر ادیان، به‌ویژه جریان‌های مذهبی و سیاسی قدرت‌های رقیب باسیاست ایجاد فرقه‌گرایی و ایجاد تحریف مواجه بوده است. از صدر اسلام، این دین الهی با گروه‌هایی همچون خوارج دست‌وپنجه نرم کرده تا به امروز که گروه‌هایی همچون: طالبان، القاعده، داعش و سایر انجمن‌های نوظهور اقدام به اعمال خلاف انسانیت و اسلامیت می‌کنند (Masoudian, 2023: 112-113). گروه تروریستی داعش ابتدا از قلب گروه توحید و جهاد بیرون آمد. رهبران این گروه توانسته بودند بسیاری از متولیان افراطی حوزه خلیج فارس را به اهداف خود نزدیک کنند. در اوایل سال ۲۰۱۴، فعالیت خود را با ورود به منطقه فلوجه متمرکزتر از پیش کرده و در اواسط بهار بود که این گروه تروریستی حرکت اصلی خود را آغاز کرد (Kasraei and Davari moghadam, 2013: 201). بخش قابل‌توجهی از بحران داعش مربوط به توسعه و جریان سازی است. تفسیر خاص اهل سنت از اسلام که عمیقاً فرقه‌ای، زن‌ستیز، اقتدارگرا، نابردبار، ضد دموکراتیک خالصانه و فوق محافظه‌کارانه است (Hashemi, 2016: 11). در همان سال ۲۰۱۴ به دلیل شکست در سوریه داعش متوجه عراق شده و به پیشروی در خاک این کشور برای تصرف عراق و ضمیمه آن به دولت اسلامی و نابودی دولت شیعه نوری مالکی پرداخت و در ژانویه همین سال حضور خود را در لبنان با بمب‌گذاری مرگبار دوم ژانویه اعلام کرد و سه هفته پس‌ازاین حادثه رسماً بازوی جدیدی در لبنان در برابر حزب‌الله ایجاد کرد (Basiri and Saldurger, 2015: 555). اما این گروه در کشورهای عراق و سوریه با حمایت جبهه غربی - عبری و عربی توانست

ژئوپلیتیک را تغییر دهد. در این راستا توانست خود را به صورت یک واحد جغرافیایی در منطقه شمال عراق و سوریه تثبیت کند. ظهور این پدیده، چالش‌های ژئوپلیتیکی را در منطقه بین‌النهرین به وجود آورد. پیامدهای منفی اقدامات تروریستی داعش گریبان گیر صنعت گردشگری در کشورهای تونس، مصر، ترکیه و مراکش شده است. شمار گردشگرانی که سال ۲۰۱۰ به مصر سفر کردند حدود ۱۴ میلیون نفر بود این در حالی بود که سال‌های پس‌از آن به دلیل بی‌ثباتی سیاسی قاهره از ده میلیون تجاوز نکرد. این رقم پس از بمب باران یک جت توریستی در شرم‌الشیخ، به ۹ میلیون نفر نیز کاهش یافت. صنعت گردشگری در ترکیه نیز پس از حمله انتحاری به مسجد تاریخی «سلطان احمد» با کاهش مواجه گردید. برلین برنامه‌های سفر گردشگران خود به ترکیه را لغو کرد. این در حالی است که سالیانه ۵,۲ میلیون گردشگر آلمانی به ترکیه سفر می‌کردند. از سوی دیگر، تحریم‌های مسکو علیه آنکارا پس از سرنگونی هواپیمای روسی به وسیله جنگنده‌های ارتش ترکیه صنعت گردشگری این کشور را تحت‌الشعاع قرارداد. ترکیه پیش‌از این اتفاق خود را برای پذیرایی از ۴,۵ میلیون گردشگر روس در تعطیلات سال نوی میلادی آماده کرده بود. روزنامه حریت ترکیه با اذعان به وخامت اوضاع بخش گردشگری در این کشور سال ۲۰۱۶ را «سال نابودی گردشگری ترکیه» نامید. (Guardian, 2014).. در ادامه به بررسی آمار گردشگری کشورهای عراق، ترکیه، جمهوری اسلامی ایران پرداخته می‌شود

جدول شماره ۲- آمار گردشگری جمهوری اسلامی ایران

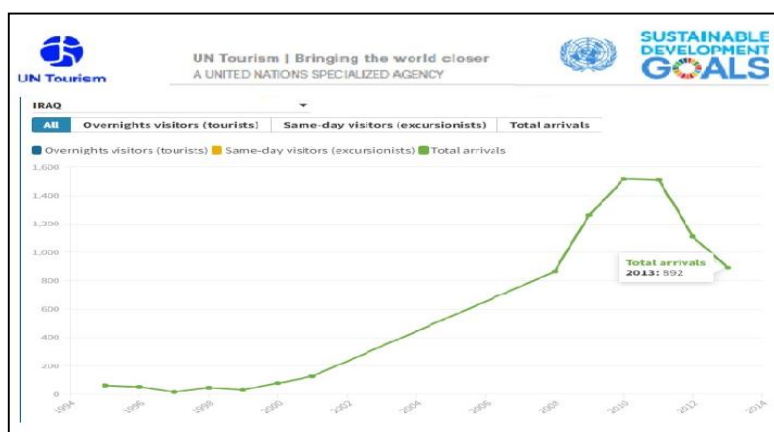
نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (هزار نفر)
جمهوری اسلامی ایران	۲۰۱۲	۳۸۳۴
	۲۰۱۳	۴۷۶۹
	۲۰۱۴	۴۹۶۸
	۲۰۱۵	۵۲۳۷
	۲۰۱۶	۴۹۶۲
	۲۰۱۷	۴۸۶۷
	۲۰۱۸	۷۲۹۵
	۲۰۱۹	۹۱۰
	۲۰۲۰	۱۵۵
	۲۰۲۱	۹۸۹
	۲۰۲۲	۴۱۰۸

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

همان‌طور که در جدول شماره ۲ نشان داده شده است علی‌رغم این‌که در سال ۲۰۱۳ که روند شکل‌گیری بحران داعش در منطقه شروع شده بود روند گردشگری ایران مثبت بوده که تا مرز هفت میلیون نفر رسیده است. لیکن با شروع کووید ۱۹ گردشگری دچار افت شدیدی شده است که در سال ۲۰۲۲ دوباره روند روبه رشد داشته و به مرز ۴ میلیون نفر رسیده است. مشخصاً داده‌ها نشان می‌دهد علی‌رغم بحران‌های منطقه‌ای، ایران خوشبختانه در امنیت به سر برده و روند گردشگری خود را حفظ کرده است. لیکن علت تعداد گردشگر کمتر نسبت به کشورهای حاشیه خلیج فارس و برخی کشورهای غرب آسیا مانند ترکیه ناشی از تصویرسازی غلط غرب از ایران، تحریم‌های بین‌المللی و مسائل فرهنگی است. لذا در روند گردشگری یک دهه اخیر می‌توان اذعان کرد به علت نظام سیاسی باثبات و امنیت سرزمینی جمهوری اسلامی ایران، بحران‌های ژئوپلیتیکی منطقه تأثیر چندانی نداشته است.

اما در مورد کشور عراق که بخش بزرگی از خاک خود را در استان‌های مهمی مانند الانبار، موصل و فلوجه و ... از دست داده و به اشغال گروه تروریستی داعش درآمده بود، روند گردشگری این کشور بی‌تأثیر از این بحران عمیق ژئوپلیتیکی نبوده است. اما نکته‌ای که در آمارهای گردشگری سازمان ملل متحد نشان می‌دهد حاکی از فقدان آمار دقیق از تعداد گردشگری این کشور است که تا سال ۲۰۱۳ آمار گردشگری این کشور ارائه شده است. البته نکته قابل توجهی که می‌توان در رابطه با گردشگری عراق اذعان کرد؛ با شکل‌گیری راهپیمایی اربعین به‌ویژه از سال ۲۰۱۴ به‌صورت یک سنت اصیل شیعه و مردمی، آمار رسمی از سوی این کشور یا نهادهای بین‌المللی ارائه نگردیده است. همان‌طور که نمودار شماره یک روند گردشگران کل ورودی به عراق از ۱۹۹۴-۲۰۱۳ نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۱: روند تعداد گردشگران کل ورودی به عراق از ۱۹۹۴-۲۰۱۳

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

با توجه به اینکه در سازمان جهانی گردشگری آماری از گردشگران ورودی به کشور عراق موجود نبود ناچاراً از هزینه‌های گردشگری کشور عراق استفاده گردید. که این داده‌ها حاکی از حجم تعداد گردشگری است به‌گونه‌ای

که در سال ۲۰۱۶ بیش از ۶ میلیارد دلار در این بخش هزینه‌کرد این کشور بوده است. با توجه به درگیری‌های داخلی، این روند هزینه‌کرد نوساناتی را تجربه کرده است. لازم به ذکر است هزینه‌های مراسم نمادینی مانند اربعین که جنبه خیرخواهانه و مردمی دارد آمار متقن و مستندی از آن در دسترس نیست. و سازمان جهانی گردشگری آماری را از این کشور ارائه نکرده است.

جدول شماره ۳: هزینه‌های گردشگری کشور عراق

سال	هزینه (دلار)	درصد از صادرات
۲۰۱۲	۱,۶۴۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۱,۶۹
۲۰۱۳	۱,۶۸۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۱,۸۰
۲۰۱۴	۱,۹۳۸,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۲,۱۸
۲۰۱۵	۲,۸۳۳,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۵,۰۳
۲۰۱۶	۳,۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۶,۶۶
۲۰۱۷	۲,۹۵۹,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۴,۶۵
۲۰۱۸	۱,۹۸۶,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۲,۱۶
۲۰۱۹	۳,۵۹۳,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۴,۰۴
۲۰۲۰	۹۵۵,۰۰۰,۰۰۰,۰۰	۱,۸۸

منبع: <https://www.statista.com/outlook/mmo/travel-tourism/>

جدول شماره ۴- آمار تعداد گردشگران ورودی به کشورهای ترکیه و سوریه

نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
ترکیه	۲۰۱۲	۳۷۷۱۵
	۲۰۱۳	۳۹۸۶۱
	۲۰۱۴	۴۱۶۲۷
	۲۰۱۵	۴۱۱۱۴
	۲۰۱۶	۳۰۹۰۷
	۲۰۱۷	۳۷۹۷۰
	۲۰۱۸	۴۶۱۱۳
	۲۰۱۹	۵۱۷۴۷
	۲۰۲۰	۱۵۹۷۱
	۲۰۲۱	۳۰۰۳۹
	۲۰۲۲	۵۱۳۸۸
نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
سوریه	۲۰۱۰	۱۰۹۱۷

۶۴۷۶	۲۰۱۱	
۱۰۴۳	۲۰۱۶	
۱۲۹۱	۲۰۱۷	
۱۸۰۲	۲۰۱۸	
۲۴۲۴	۲۰۱۹	
۴۷۹	۲۰۲۰	
۶۶۱	۲۰۲۱	

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

همان‌طور که در جدول شماره ۴ نشان داده شده است کشور ترکیه در صنعت گردشگری در بین کشورهای غرب و جنوب غرب آسیا سرآمد است. از سال ۲۰۱۲ با ۳۷ میلیون گردشگر در سال، رتبه بالایی در منطقه را به خود اختصاص داده و روند روبه رشد خود را تا سال ۲۰۱۵ به مرز بیش از ۴۰ میلیون نفر رسانده است. در تحلیل روندی گردشگری ترکیه می‌توان اذعان کرد، گردشگری با وقوع بحران‌های ژئوپلیتیکی مانند کردها، داعش و کودتای سیاسی که علیه اردوغان با محوریت فتح‌الله گولن انجام شد، روند گردشگری این کشور با کاهش ۲۰ درصدی مواجه شد و از سویی این کشور که در نزدیکی کانون بحران به سر می‌برد، گردشگرانش به مرز ۳۰ میلیون رسیدند. بعد از حل و فصل بحران‌های سیاسی داخلی و فروکش کردن تحرکات داعش، با بحران همه‌گیری کرونا مواجه گردید که گردشگری این کشور را ۶۵ درصد کاهش داد. اما در سال ۲۰۲۲ با وجود سویه‌های جدیدی از کرونا مجدد به اوج تعداد گردشگری با ۵۱ میلیون نفر، جایگاه چهارم جهان را از نظر تعداد گردشگر به خود اختصاص داد. البته با توجه به تحولات سریع منطقه و سقوط نظام بشار اسد و استقرار حکومت موردنظر ترکیه با محوریت محمد جولانی، قدری زمینه برای جذب بیشتر گردشگر برای ترکیه در سال ۲۰۲۵ فراهم شد. لیکن اتفاقات و بحران‌های سیاسی اخیر ترکیه در ماه مارس ۲۰۲۵ و اعتراضات گسترده علیه اردوغان از سوی حزب اپوزسیون سکولار داخلی به رهبری امام اوغلو قدری شرایط را برای این کشور مبهم کرده است که در سالنامه‌های آماری سازمان گردشگری جهانی ۲۰۲۶ قطعاً نتایج این تحولات را نشان خواهد داد.

در قسمت دوم جدول که میزان ورودی گردشگری سوریه را نشان می‌دهد همان‌طور که مشخص است در تحلیل روند گردشگری سوریه می‌توان اذعان کرد از سال ۲۰۱۰ تعداد گردشگران سوریه بیش از ده میلیون نفر بوده است که با آغاز بحران داعش به مرز ۶ میلیون نفر رسیده و با ورود این عناصر تروریستی به کشور سوریه به یک دهم کاهش یافت و به مرز یک میلیون نفر رسید. بعد از فروکش کردن فتنه داعش و آزادسازی بخش

بزرگی از خاک سوریه از حاکمیت این عناصر تروریستی، جریان گردشگری مثبت گردید به گونه‌ای که به مرز دو و نیم میلیون نفر رسید که با آغاز بحران کرونا به پایین‌ترین سطح خود به حدود ۶۰۰ نفر تقلیل پیدا کرد. لیکن با توجه به اهمیت عنصر امنیت در توسعه گردشگری به‌ویژه کشورهایی مانند سوریه که در کانون بحران هستند گردشگری رابطه بسیار وثیقی با این مسئله دارد. سازمان جهانی گردشگری تا سال ۲۰۲۱ به ارائه آمار این کشور پرداخته است اما با توجه به تحولات روز منطقه غرب آسیا (۲۰۲۴) می‌توان این تحلیل را ارائه نمود که کشور سوریه در غرب آسیا نسبت به سایر کشورهای منطقه بیشترین سطح و تعدد بحران‌های ژئوپلیتیکی را تجربه کرده است. از بحران داعش در سال ۲۰۱۳ گرفته تا بحران کردها در سوریه، و همچنین درگیری‌های مرزی با ترکیه در استان‌های کردنشین و منطقه کوبانی در زمره این بحران‌ها محسوب می‌شوند. یکی از مهم‌ترین بحران‌های مذکور، بحران استان ادلب با محوریت جبهه النصره است که از ابتدای شکل‌گیری داعش در چتر حاکمیت اسد قرار نگرفته و به‌عنوان یک حفره دولتی زمینه‌ساز فروپاشی نظام سوریه شد. همین امر منجر به بحران مشروعیت سیاسی نظام بشار اسد در اواخر سال ۲۰۲۴ گردید و جبهه تحریر الشام موفق به اشغال و تصرف کل کشور بدون مقاومت مردمی و ارتش سوریه شد. حکومت شورشیان مسلح به رهبری محمد جولانی پایه‌ریزی شد و بشار اسد هم محکوم به ترک کشور و پناهندگی به روسیه گردید. این شرایط سیاسی پرتلاطم و سریع، زمینه را برای توسعه زیرساخت‌های کشور و صنعت گردشگری از دست داده و موجب عمیق‌تر شدن بحران‌های ژئوپلیتیکی سوریه گردید. از سویی حملات متعدد و تجاوز رژیم صهیونیستی به خاک سوریه و بلندی‌های جولان بر وخامت اوضاع افزوده است.

۲-۵- جنگ یمن و عربستان:

با آغاز ناپسامانی‌ها و اعتراضات مردمی در کشورهای عربی خاورمیانه و شمال آفریقا در سال ۲۰۱۰ یمن نیز به دلایلی چون: عدم انتقال مسالمت‌آمیز قدرت از طریق انتخابات آزاد، عادلانه و شفاف، عدم هماهنگی و توافق بین طرفین و عدم وجود فرهنگ گفتگو بین احزاب سیاسی (Alkahtani & azharuddin, 2022:214)، دستخوش تحولات انقلابی شد. کناره‌گیری علی عبدالله صالح در نتیجه اعتراضات ۲۰۱۲ و تحمیل منصور هادی به‌عنوان رئیس‌جمهور که با تصمیم شورای همکاری خلیج فارس و حمایت آمریکا صورت گرفت به پایان تحولات اعتراضی در یمن منجر نشد و ناکامی دولت جدید در تقسیم قدرت بین گروه‌های معارض نیز باعث افزایش تحرکات حوثی‌ها شد. دور جدید نارضایتی‌ها نسبت به عملکرد منصور هادی با هدایت جنبش انصارالله، پیامدهای جدی در صحنه داخلی و منطقه‌ای به همراه داشت. دامنه این اعتراضات در سال ۲۰۱۴ وسعت بیشتری گرفت و در نهایت

معترضان، صنعا پایتخت یمن را به کنترل خود درآوردند و کاخ ریاست جمهوری را محاصره کردند. در این عملیات که در ماه نخست از آن به‌عنوان «طوفان قاطعیت» و بعدازآن «بازگشت امید» نام می‌برند، کشورهای امارات، بحرین و کویت متحدان عربستان بودند و کشورهایی مانند: سودان، مراکش، مصر، اردن و... در تحویل تسلیحات نظامی با ریاض همکاری می‌کردند. عربستان همچنین برآن بود تا کشورهای دیگری همچون پاکستان را نیز به جرگه متحدان خود در هجوم نظامی به یمن، ملحق کند. حمایت آمریکا از عربستان سعودی و وعده حمایت‌های لجستیک به ائتلاف مذکور، مشروعیتی را که این کشور در فضای بین‌المللی به دنبال آن بود برایش تسهیل کرد (Nejat, 2019: 22). عربستان با هدف انکار دخالت نظامی در تمامیت ارضی یمن، اعلام کرد که اقدام نظامی ائتلاف کشورهای عربی به رهبری این کشور، در پاسخ به درخواست رئیس‌جمهور قانونی یمن انجام شده است. در جدول شماره ۵ روند گردشگری دو کشور عربستان و یمن به‌عنوان دو کشوری که در کانون بحران ژئوپلیتیکی بودند نمایش داده شده است.

جدول شماره ۵- آمار گردشگری کشورهای عربستان و یمن

نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
عربستان	۲۰۱۲	۱۹۸۴۷
	۲۰۱۳	۱۹۹۳۴
	۲۰۱۴	۲۳۰۱۰
	۲۰۱۵	۲۱۸۳۴
	۲۰۱۶	۲۰۸۸۷
	۲۰۱۷	۱۸۶۰۷
	۲۰۱۸	۱۷۵۷۰
	۲۰۱۹	۲۰۲۹۲
	۲۰۲۰	۴۸۸۲
	۲۰۲۱	۳۸۶۹
	۲۰۲۲	۱۸۲۵۶
نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
یمن	۲۰۱۲	۱۲۸۲
	۲۰۱۳	۱۳۲۳
	۲۰۱۴	۱۲۱۸
	۲۰۱۵	۳۹۸

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

همان‌گونه که در جدول شماره ۵ نشان داده شده است کشور عربستان از یک سو با توجه به جمعیت و درآمد سرشار نفتی و وجود زیرساخت‌های مدرن فراوان از جمله فرودگاه و هتل و بزرگراه و .. و از سوی دیگر به عنوان کانون جهان اسلام نسبت به سایر کشورهای اسلامی گردشگری قابل توجهی به ویژه در ایام حج به خود اختصاص داده است. به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۲ به طور تقریبی بیست میلیون گردشگر را پذیرا بوده و در سال ۲۰۱۴ به مرز ۲۳ میلیون گردشگر رسانده است. با آغاز جنگ یمن روند گردشگری این کشور منفی شده است اما با توجه به قدرت نظامی و پولی و اطمینان از جبهه مقابل یمن که به شهرهای مذهبی مانند مکه و مدینه حمله نخواهد شد روند گردشگری کاهش چشمگیری نداشته است. فقط در سال ۲۰۱۹ با شروع کرونا این روند به شکل جدی صدمه دیده است. اما بعد از کاهش شیوع کرونا روند گردشگری همانند دوره قبل از آغاز جنگ، تعداد گردشگران ورودی ۱۸ میلیون بوده است و نتوانسته است روند بیش از ۲۰ میلیون را تجربه کند. تحلیل روند گردشگری عربستان حاکی از آن است که با گسترش سرمایه‌گذاری و لیعهد وقت (محمد بن سلمان) و روی آوری به گردشگری‌های غیرمذهبی، روند افزایشی قابل توجهی عربستان در طی سال‌های اخیر خواهد داشت. آنچه در پیش است، که پادشاهی عربستان در مسیر تبدیل شدن به یک مقصد اصلی جهانی گردشگری است و تا سال ۲۰۳۰، ۱۵۰ میلیون گردشگر را جذب می‌کند. سهم گردشگری نیز در تولید ناخالص داخلی به عنوان بخشی از (vision2030) به ۱۰ درصد افزایش یافته است (saad,2025:4-8).

اما کشور یمن به علت این که دچار یک انقلاب بزرگ سیاسی شده و از سویی مورد هجوم بیشتر کشورهای حاشیه خلیج فارس به رهبری عربستان قرار گرفته است و از نظر شاخص‌های توسعه انسانی و تحریم‌های بین‌المللی در وضعیت مطلوبی قرار نداشته است، روند گردشگری این کشور از ۱ میلیون و سیصد هزار نفر به یک چهارم تقلیل پیدا کرده و با شروع جنگ و گسترش قحطی بر شدت آن افزوده شده است. لذا این کشور در ساختار گردشگری جهانی جایگاهی نداشته است. با توجه به بحران عمیق ژئوپلیتیکی و امنیتی شدن سرزمین یمن با تسلط حوثی‌ها، ارائه آمارها از سوی سازمان جهانی گردشگری با مشکل جدی مواجه شده است و آمار جهانی تا سال ۲۰۱۵ ارائه گردیده است. با توجه به آمارهای ارائه شده تحلیل روند گردشگری این کشور با شیب بسیار تندی روبه کاهش گردیده است که حاکی از تأثیرگذاری متغیر امنیت بر گردشگری است. در ادامه به روند گردشگری دو کشور همسایه در کانون بحران یمن و عربستان پرداخته شده است.

جدول شماره ۶- آمار گردشگری کشورهای امارات متحده عربی و قطر

نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
امارات متحده عربی	۲۰۱۲	۱۶۲۳۲
	۲۰۱۳	۱۹۳۱۳
	۲۰۱۴	۲۰۸۹۴
	۲۰۱۵	۲۱۸۰۵
	۲۰۱۶	۲۳۰۹۲
	۲۰۱۷	۲۵۲۸۲
	۲۰۱۸	۸۰۸۴
	۲۰۱۹	۱۲۷۴۸
	۲۰۲۰	۱۶۲۳۲
	۲۰۲۱	۱۹۳۱۳
	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)	
قطر	۲۰۱۲	۲۳۲۴
	۲۰۱۳	۲۶۱۲
	۲۰۱۴	۲۸۳۹
	۲۰۱۵	۲۹۴۱
	۲۰۱۶	۲۹۳۸
	۲۰۱۷	۲۲۵۶
	۲۰۱۸	۱۸۱۹
	۲۰۱۹	۲۱۳۷
	۲۰۲۰	۵۸۲
	۲۰۲۱	۶۱۱
	۲۰۲۲	۲۵۶۰
	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)	

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

همان‌طور که در جدول شماره ۶ نشان داده شده است؛ تعداد گردشگران دو کشور امارات متحده عربی و قطر که در نزدیکی کانون بحران ژئوپلیتیکی یمن و عربستان بودند روند گردشگری متغیری بوده است. امارات متحده عربی با میانگین تعداد گردشگری سالانه بالای ۲۰ میلیون، رتبه بالایی را در منطقه دارا می‌باشد به گونه‌ای که این صنعت،

مهم‌ترین بخش از صادرات غیر نفتی این کشور را در برمی گیرد. در تحلیل روند گردشگری امارات متحده می‌توان اذعان کرد که در سال ۲۰۱۲ روند گردشگری مثبت و صعودی بوده و حتی با شروع جنگ در سال ۲۰۱۵ این روند را همچنان حفظ کرده است. اما در سال ۲۰۱۸ با حملات پهبادی یمن به فرودگاه ابوظبی، دبی و پالایشگاه‌های نفتی اندوک دبی روند گردشگری را قبل از ورود کرونا با چالش جدی مواجه کرد که از تعداد ۲۵ میلیون به یک‌سوم یعنی ۸ میلیون نفر کاهش داد. بعد از فروکش کردن آتش درگیری‌ها بین دو کشور عربستان و یمن و روند نزولی شیوع کووید ۱۹، تعداد گردشگران امارات به مرز ۱۹ میلیون رسید (euronews, 2022). تحلیل روند گردشگری امارات حاکی از آن است با توجه به درگیری‌های مقطعی امارات در جنگ با یمن پیش‌بینی می‌شود؛ گردشگری این کشور بی‌تأثیر از متغیر امنیت نباشد و روند گردشگری این کشور تا پایان درگیری یمن و عربستان، طی پنج سال اخیر به آمار ۲۰۱۶ بازخواهد گذشت.

کشور قطر به‌عنوان دیگر کشور همسایه کانون بحران همانند سایر کشورهای حوزه خلیج فارس با میانگین دو میلیون گردشگر در سال، روند رو به رشد خود را از ابتدا داشته است. در تحلیل روند گردشگری قطر می‌توان گفت: گردشگری قطر فقط در یک برهه زمانی دچار موج کاهشی و ایستایی شده است که همه جهان هم متأثر از این رخداد بوده است. با شروع کرونا حجم گردشگری این کشور قدری تحت‌الشعاع قرار گرفت اما با توجه به برگزاری بزرگترین رویداد ورزشی جهان (جام جهانی که در سال ۲۰۲۲ که به علت کرونا با یک سال تاخیر آغاز گردید) و گسترش و تامین زیرساخت‌ها، روند رشد گردشگری در این کشور، به‌طور ملموسی تحت تأثیر این بحران ژئوپلیتیکی قرار نگرفت.

۳-۵- بحران ژئوپلیتیکی فلسطین- لبنان و رژیم صهیونیستی:

مسئله فلسطین و رژیم صهیونیستی را می‌توان بی‌تردید از مهم‌ترین و چالش‌برانگیزترین مباحث سده گذشته قلمداد نمود. پس از موافقت‌نامه سایکس-پیکو که طبق برخی از مفاد آن قیمومیت فلسطین، اردن و جنوب عراق به اضافه منطقه کوچکی شامل بنادر امروزی حيفا و عکا برای ایجاد دسترسی به دریای مدیترانه به انگلیس واگذار گردید. بریتانیا نیز جنوب فلسطین و بنادر مذکور را به یهودیان واگذار کرد و مهاجرت آنان به این منطقه صورت پذیرفت. به‌طور کلی، روند مهاجرت یهودیان به سرزمین‌های اشغالی از سال ۱۹۴۸ تا ۲۰۱۹ میلادی، جمعیت صهیونیست‌ها را از حدود یک میلیون نفر به رقمی در حدود ۹ میلیون نفر رسانده است. در مناقشه اعراب و اسرائیل، پیشنهاد سازمان ملل برای ایجاد دو کشور مستقل (یهودی و عربی) بحران طولانی‌مدتی را

آغاز کرد که در آن پنج کشور (مصر، عراق، اردن، لبنان و سوریه) برای جلوگیری از استقرار یک کشور یهودی در جایی که آن‌ها آن را قلمرو عربی می‌دانستند به خشونت متوسل شدند (Ben Yehuda, 2001: 28).

صرف نظر از مباحث تاریخی شکل‌گیری رژیم صهیونیستی، بایستی به پیامدهای این موضوع نیز نظری هرچند اجمالی انداخت. موضوعی که در ابتدا منجر به شکل‌گیری وحدت نسبی اعراب علیه تاسیس کشور اسرائیل و جنگ‌های چهارگانه (سال‌های ۱۹۵۶، ۱۹۴۸، ۱۹۶۷ و ۱۹۷۳) منتهی شد، ولی در عمل نتیجه‌ای برای اعراب نداشت و عملاً به تسلط هرچه بیشتر صهیونیست‌ها بر مناطق اشغالی و آوارگی فلسطینیان منتهی گردید. به‌عنوان مثال، در جنگ شش روزه ۱۹۶۷ که سومین نبرد اعراب و صهیونیست‌ها بوده است، صهیونیست‌ها نوار غزه، صحرای سینا و کرانه‌ی باختری رود اردن (شامل اورشلیم شرقی) را تصرف کرده و وسعت مناطق اشغالی از سوی آن‌ها به سه برابر رسید. از طرفی، از زمان تاسیس رژیم صهیونیستی تاکنون فلسطینیان به شدت در چهار مسئله اقتصاد، بهداشت و سلامت، انرژی و حتی تحصیل و اشتغال با بحران‌های کاملاً جدی و خطرناکی مواجه هستند. به نحوی که میزان مهاجرت فلسطینیان از سال ۱۹۴۸ تا سال ۲۰۲۱ به اردوگاه‌های پناهندگان در لبنان، سوریه، اردن و مصر به بیش از ۴۰۰ درصد افزایش یافته است.

با وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۹۷۹، صهیونیست‌ها که پیشتر یک متحد استراتژیک (شاه پهلوی) را در معیت خود می‌دیدند، در یک استحاله و تطور عمیق ایدئولوژیکی با یک دشمن سرسخت و نوظهور به نام جمهوری اسلامی ایران مواجه شدند که از همان ابتدا صهیونیست‌ها را یک دشمن بالقوه می‌پنداشت و نابودی آن را مطمح نظر داشت. موضوع فلسطین و مقاومت تا حد زیادی به وحدت مسلمین به‌ویژه شیعیان منتهی شد به نحوی که جبهه مقاومت شیعیان همچون جمهوری اسلامی ایران، حزب‌الله لبنان، حشد الشعبی و انصارالله یمن به رغم شیعه بودن به شدت علیه صهیونیست‌ها موضع‌گیری کرده و جنایات آنان را در فلسطین اشغالی که بیشتر اهل سنت هستند محکوم می‌کنند (Bordbar and Alishahi, 2023: 83-87). همین انسجام در بین نیروهای مقاومت باعث شد عملیات ۷ اکتبر ۲۰۲۳ که یکی از موفقیت‌آمیزترین عملیات گروه‌های فلسطینی است به وقوع بپیوندد. (Strategic Research Institute, 2023). نسل‌کشی اسرائیل در فلسطین و باریکه غزه، این فضای جغرافیایی را به سرزمین خون تبدیل کرده است که بعد از جنگ سرد، این بزرگترین نسل‌کشی تاریخ بشریت توسط یک رژیم بوده است (Warr & Sidway, 2025: 118). در ادامه به بررسی روند ورودی تعداد گردشگران به سرزمین فلسطین می‌پردازیم.

جدول شماره ۷- آمار تعداد گردشگران ورودی به فلسطین و سرزمین‌های اشغالی رژیم صهیونیستی

نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
رژیم صهیونیستی	۲۰۱۲	۳۵۲۰
	۲۰۱۳	۳۵۴۰
	۲۰۱۴	۳۲۵۱
	۲۰۱۵	۳۱۰۹
	۲۰۱۶	۳۰۷۰
	۲۰۱۷	۳۸۶۳
	۲۰۱۸	۴۳۸۹
	۲۰۱۹	۴۹۰۵
	۲۰۲۰	۸۸۷
	۲۰۲۱	۴۰۲
	۲۰۲۲	۲۸۵۱
نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
فلسطین	۲۰۱۲	۳۰۵۱
	۲۰۱۳	۲۸۷۴
	۲۰۱۴	۲۹۰۷
	۲۰۱۵	۲۰۵۴
	۲۰۱۶	۲۲۳۱
	۲۰۱۷	۳۱۹۲
	۲۰۱۸	۳۴۲۹
	۲۰۱۹	۴۲۳۴
	۲۰۲۰	۱۰۰۰

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

همان گونه که در جدول شماره ۷ نشان داده شده است رژیم صهیونیستی با ۳,۵ میلیون گردشگر سالانه در سال ۲۰۱۲ روند گردشگری خوبی را نسبت به جمعیت خود داشته است. اما با توجه به مهم‌ترین دغدغه ژئوپلیتیکی اسرائیل بر عدم امنیت و عمق استراتژیک، این مسئله باعث گردیده روند گردشگری متغیری داشته و با کوچک ترین حادثه امنیتی یا جنگ‌های مقطعی چند روزه اعم از ۳۳ روزه و ۲۲ روزه و... روند ثابت و مطمئنی را طی نکند. اوج تعداد گردشگر اسرائیل در سال ۲۰۱۹ با نزدیک به ۵ میلیون نفر در سال بوده است که با شروع

بحران کرونا اسرائیل هم از این مسئله بی‌تاثیر نبوده و اوج کاهش رقم گردشگر در بازه ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۰ بوده است. با کاهش سویه‌های کرونا، مجدد روند رو به رشد خود را تا ۲٫۸ میلیون پیش برده است. در تحلیل روند گردشگری رژیم صهیونیستی و آینده پژوهی آن می‌توان اذعان کرد به دلیل آغاز عملیات طوفان الاقصی در ۷ اکتبر ۲۰۲۳، و جنگ اسرائیل با جمهوری اسلامی ایران در ۲۳ خرداد ۱۴۰۴ (۱۳ ژوئن ۲۰۲۵)، تمام معادلات امنیتی، اقتصادی، سیاسی و گردشگری این رژیم به هم خورده، که در سال‌های اتی سالنامه‌های آماری، افت شدید گردشگری را منتشر خواهند کرد. اما در بحبوحه این حادثه بزرگ می‌توان با اشاره به خبرگزاری‌های معتبر دنیا عمق تاثیرگذاری این بحران ژئوپلیتیکی بر صنعت گردشگری و مهاجرت معکوس در سرزمین‌های اشغالی را متوجه شد. این مسئله ژئوپلیتیکی کشورهای در نزدیکی کانون بحران را هم بی‌تأثیر از خود نگذاشته است.

گردشگری منطقه‌ای قربانی درگیری رژیم صهیونیستی و حماس است: گردشگران منطقه خاورمیانه را به دلیل درگیری بین رژیم صهیونیستی و حماس رها می‌کنند و کشورهایمانند اردن، لبنان و مصر را که اقتصاد آن‌ها به شدت به گردشگری وابسته است، در معرض خطر قرار می‌دهند. در اوایل ماه نوامبر، رتبه بندی S&P Global Ratings اعلام کرد که لبنان، اردن و مصر که همسایگان رژیم صهیونیستی و غزه هستند، بیشترین آسیب را از افت گردشگری خواهند دید. این سازمان خاطرنشان کرد که گردشگری ۲۶ درصد از درآمدهای خارجی لبنان در سال گذشته را به خود اختصاص داده است. این رقم برای اردن ۲۱ درصد و برای مصر ۱۲ درصد و همچنین برای رژیم صهیونیستی تنها ۳ درصد بوده است (france24,1/12/2023).

در رابطه با کشور فلسطین به علت تجاوزات متعدد رژیم صهیونیستی و از دست رفتن بخش اعظمی از خاک این کشور در مناطق سوق الجیشی و توریستی به‌ویژه در سواحل مدیترانه لیکن گردشگری در این کشور با توجه به مشکلات متعدد در این سرزمین از روند قابل قبولی برخوردار نیست. علی‌رغم همه این مشکلات، تعداد گردشگران این کشور در سال ۲۰۱۲ بالغ بر ۳ میلیون نفر در سال بوده است که بعد از طی روندهای متغیر به مرز ۴ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است و این نشان از اهمیت و جایگاه بالای این سرزمین به‌عنوان یک سرزمین محبوب برای ادیان الهی به‌ویژه مسلمانان می‌باشد.

جدول شماره ۸: آمار ورودی تعداد گردشگران کشورهای لبنان و اردن

نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
لبنان	۲۰۱۲	۱۳۶۶
	۲۰۱۳	۱۲۴۷
	۲۰۱۴	۱۳۵۵
	۲۰۱۵	۱۵۱۸
	۲۰۱۶	۱۶۸۸
	۲۰۱۷	۱۸۵۷
	۲۰۱۸	۱۹۶۴
	۲۰۱۹	۱۹۳۶
	۲۰۲۰	۴۱۴
	۲۰۲۱	۸۹۰
	۲۰۲۲	۱۴۶۶
نام کشور	سال	کل ورودی‌ها (در هزار نفر)
اردن	۲۰۱۲	۶۳۱۴
	۲۰۱۳	۵۳۸۹
	۲۰۱۴	۵۳۲۷
	۲۰۱۵	۴۸۰۹
	۲۰۱۶	۴۲۳۶
	۲۰۱۷	۴۵۶۵
	۲۰۱۸	۴۹۲۲
	۲۰۱۹	۵۳۶۱
	۲۰۲۰	۱۲۴۰
	۲۰۲۱	۲۳۵۹
	۲۰۲۲	۵۰۴۹

منبع: سازمان جهانی گردشگری (<https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>)

کشور لبنان که باوجود وسعت کوچک اما موقعیت سوق الجیشی مهم و ساحلی در دریای مدیترانه به‌عنوان یک کشور توریستی همواره موردتوجه گردشگران در طول تاریخ بوده است. این کشور که در جهان به لحاظ جاذبه‌های گردشگری طبیعی فراوان به‌عنوان عروس خاورمیانه و از نظر سیاسی به‌عنوان سوئیس خاورمیانه

شناخته شده است. در تحلیل روند گردشگری این کشور می‌توان اذعان کرد از سال ۲۰۱۲ با ۱,۳ میلیون گردشگر و رسیدن به مرز ۲ میلیون نفر گردشگری تا قبل از بحران کرونا رکورددار بوده است. اما همانند سایر کشورها با وقوع بحران کرونا رقم گردشگری آن به یک پنجم به ۴۰۰ هزار نفر تقلیل پیدا کرد. بعد از کرونا به مرز ۱,۵ میلیون نفر بازگشته است. لیکن علی‌رغم بحران‌های ژئوپلیتیکی متعدد در کشورهای همجوار لبنان، این کشور روند گردشگری مثبت خود را حفظ کرده است. در تحلیل روندی و سناریوپردازی گردشگری لبنان می‌توان اذعان کرد؛ با تشدید بحران‌های ژئوپلیتیکی در جنوب لبنان پس از ۲۰۲۵ و تغییر حاکمیت سوریه به نفع متحد رژیم صهیونیستی شرایط را برای لبنان امنیتی‌تر کرده و چشم انداز روشنی در آینده مانند گذشته در حوزه گردشگری نمی‌توان برای لبنان متصور شد.

کشور اردن که در همسایگی چندین کانون بحران ژئوپلیتیکی اعم از عراق، فلسطین و سوریه است. در تحلیل روند گردشگری اردن می‌توان اذعان کرد که سال ۲۰۱۲ بیشترین تعداد گردشگر را با بیش از ۶,۳ میلیون نفر به خود اختصاص داده است. با وقوع بحران داعش در دوکشور سوریه و لبنان و تحرکات رژیم صهیونیستی آمار نزولی گردشگری را طی سال‌های متمادی تا سال ۲۰۱۹ داشته است. و تاکنون نتوانسته آمار بالای ۶ میلیون نفر را تجربه کند. در سال ۲۰۲۲ بعد از بحران کرونا روند صعودی خود را به مرز ۵ میلیون نفر رسانده است. با توجه به این‌که نظام سیاسی حاکم بر اردن متحد غرب و به‌ویژه رژیم صهیونیستی است و در جریان گفتمان مقاومت منطقه نقشی ایفا نمی‌کند؛ کمتر متأثر از بحران‌های ژئوپلیتیکی با محوریت نفوذ جبهه غربی - عربی - عربی می‌باشد.

۶- تجزیه و تحلیل:

امنیت مهم‌ترین و کلیدی‌ترین بستر ساز توسعه و پیشرفت یک جامعه می‌باشد. یکی از مصادیق توسعه به ویژه توسعه اقتصادی، رشد روزافزون صنعت گردشگری است. طبیعتاً سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری و برنامه‌ریزی برای آن به سایر بخش‌های اقتصادی تسری یافته و تأثیر خود را بر جامعه خواهد گذاشت و رفاه را در سطح جامعه گسترش خواهد داد. لیکن مقدمه اولیه توسعه گردشگری حضور امنیت نسبی در مکان‌های گردشگری می‌باشد تا زمینه سرمایه‌گذاری جهت توسعه فراهم شود.

علی‌رغم تأثیر متغیر امنیت در میزان گردشگری می‌توان به عنصر اقتصادی مهم دیگری اشاره کرد که در توسعه و رونق گردشگری سهم بسزایی دارد. سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری در امر گردشگری و افزایش سهم بودجه آن از تولید ناخالص داخلی می‌تواند این صنعت را به شکل چشم‌گیری افزایش دهد. غالب کشورهای جنوب

غرب آسیا به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس که سهم بیشتری از تولید ناخالص داخلی خود را به گردشگری اختصاص داده‌اند، توانسته‌اند در درازمدت سهم گردشگری را در ساختار اقتصادی کشور پررنگ‌تر کنند. به‌گونه‌ای که کشور را از اقتصاد نفتی به اقتصاد غیر نفتی سوق داده و اسناد بالادستی (سند چشم انداز ۲۰۳۰-۲۰۵۰) را زوتر از برنامه زمانی تحقق ببخشند. در جدول زیر به سهم گردشگری از تولید ناخالص داخلی کشورهای اشاره دارد که از سوی بانک جهانی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۹: سهم گردشگری از تولید ناخالص داخلی کشورها (۲۰۲۳)

رتبه	کشور	تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	سهم گردشگری از تولید ناخالص داخلی (درصد)
۱	قطر	۲۱۳	۳۱
۲	اردن	۵۰,۹۷	۱۸,۳
۳	ترکیه	۱,۱۲ (تریلیون دلار)	۱۲
۴	امارات متحده عربی	۵۱۴,۱۳	۱۱,۷
۵	عربستان سعودی	۱,۰۷ (تریلیون دلار)	۱۱,۵
۶	یمن	۲۱,۶۱	۹,۲ (۲۰۱۴)
۷	عراق	۲۵۰,۸۴	۸,۴ (در سال ۲۰۱۷)
۸	لبنان	۲۰,۹۹	۷,۴۶
۹	ایران	۴۰۴,۶۳	۴,۶
۱۰	رژیم صهیونیستی	۵۱۳,۶۱	۲,۸

منبع: بانک جهانی (<https://data.worldbank.org/country>)

همان‌طور که در جدول شماره ۹ نشان داده شده است کشورهایی که سهم بیشتری از تولید ناخالص ملی را به گردشگری اختصاص داده‌اند، زمینه جذب گردشگر برای آن‌ها نسبت به سایر کشورها بیشتر فراهم بوده است. لیکن متغیر امنیت به‌عنوان کلیدی‌ترین عنصر در گردشگری باید مدنظر قرارداد. مصداق بارز آن کشور یمن است که باوجود سهم نزدیک به ده درصد با وقوع جنگ و بحران‌های سیاسی و ژئوپلیتیک از مدار جذب گردشگری به‌طور محسوسی خارج شده است.

در ادامه در نمودار شماره ۲ به‌طور تجمیعی به تحلیل مقایسه‌ای تعداد گردشگران کشورهای مورد مطالعه پرداخته شده است. همان‌طور که در نمودار مقایسه‌ای مشخص است، کشور ترکیه با فاصله خیلی زیاد و میانگین

گردشگری ۴۰ میلیونی در سال و سپس کشورهای امارات متحده عربی و عربستان به‌طور محسوس از سایر کشورها، گردشگران بیشتری به خود اختصاص داده است. در رابطه با بحران‌هایی که کشورها به‌طور یکسان با آن مواجه بوده‌اند. اولین بحران، بحران کرونا بوده است که سال ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ گردشگری همه کشورها را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. اما به‌طور اختصاصی بحران داعش و جنگ عربستان و یمن و بحران ژئوپلیتیکی فلسطین اشغالی، کشورهای در کانون و بعضاً همسایه در بحران را بیشتر تحت‌الشعاع خود قرار داده است. کشورهای سوریه و یمن به علت بیشترین درگیری روند گردشگری آن‌ها با کاهش شدیدی مواجه گردید و سیل مهاجرت آوارگان به سایر کشورهای همسایه به‌ویژه در سوریه رقم خورده است. کشور یمن هم بنا به دلایل متعدد سیاسی، امنیتی و بحران‌های انسانی از ۲۰۱۵ آماری از گردشگری این کشور ارائه نگردید. کشورهای امارات و یمن به علت نزدیکی در کانون بحران بعد از ۲۰۱۷ و در اوج جنگ یمن و عربستان با کاهش قابل‌توجه در تعداد گردشگر به‌ویژه در کشور امارات متحده عربی روبرو گردید.

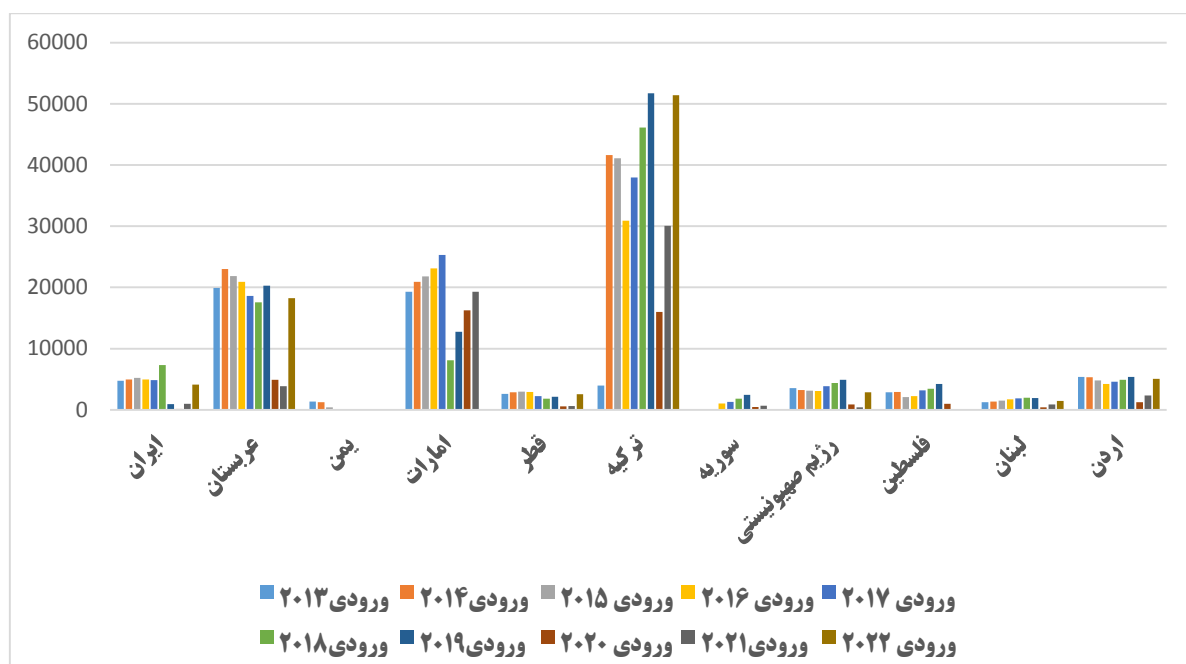
همان‌طور که در نمودار مقایسه روند گردشگری نشان داده شده است، کشور جمهوری اسلامی ایران علی‌رغم این‌که در همسایگی کانون‌های بحران به سر می‌برده است همان روند گردشگری معمول خود را با میانگین ۴,۵ میلیون را به خود اختصاص داده است. در سال ۲۰۱۸ با وجود بحران‌های منطقه روند مثبت خوبی با بیش از ۷ میلیون نفر را به ثبت رسانده است. لیکن با بحران کرونا مانند سایر کشورها با افت شدیدی در تعداد گردشگر مواجه گردید. که پیش‌بینی می‌شود با کاهش سویه‌های کرونا به روند بالای ۵ میلیون گردشگری قبل از کرونا برگردد.

کشورهای شرق دریای مدیترانه به‌ویژه رژیم صهیونیستی، فلسطین و لبنان با توجه به تعدد فراوان بحران‌های ژئوپلیتیکی روند نسبتاً ثابت همراه با افزایش اندک تعداد گردشگر تا سال ۲۰۱۹ را تجربه کرده‌اند. لیکن نقطه اوج بحران‌های ژئوپلیتیکی کشورهای مذکور بعد از عملیات ۷ اکتبر ۲۰۲۳ است که آمار گردشگری آن‌ها هنوز منتشر نشده است. با توجه به حجم تخریب بالای غزه و موضوع آوارگان فلسطینی پیش‌بینی می‌شود فعلاً گردشگری در این سرزمین تا زمان ثبات امنیت نسبی و عدم حملات هوایی اسرائیل شرایط مطلوبی برای این صنعت وجود نداشته باشد.

از سویی با توجه به حمله اسرائیل به جمهوری اسلامی ایران (۱۳ ژوئن، ۲۳ خرداد ۱۴۰۴) و پاسخ ایران در جنگ ۱۲ روزه به این حملات و تخریب حجم گسترده‌ای از سرزمین‌های اشغالی و مهاجرت ساکنین به اروپا و سایر کشورها، تحلیل روند پژوهی نشان می‌دهد که آمار گردشگری در اسرائیل به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای کاهش خواهد یافت.

کشور اردن هم با توجه به این‌که در همسایگی کانون‌های بحران عراق و فلسطین و عربستان می‌باشد، اما روند گردشگری نسبتاً ثابت و بدون نوسانی را به‌جز دوره کرونا تجربه کرده است.

نمودار شماره ۲: نمودار مقایسه‌ای ورودی گردشگران کشورهای مورد مطالعه جنوب غرب آسیا

۷- نتیجه‌گیری

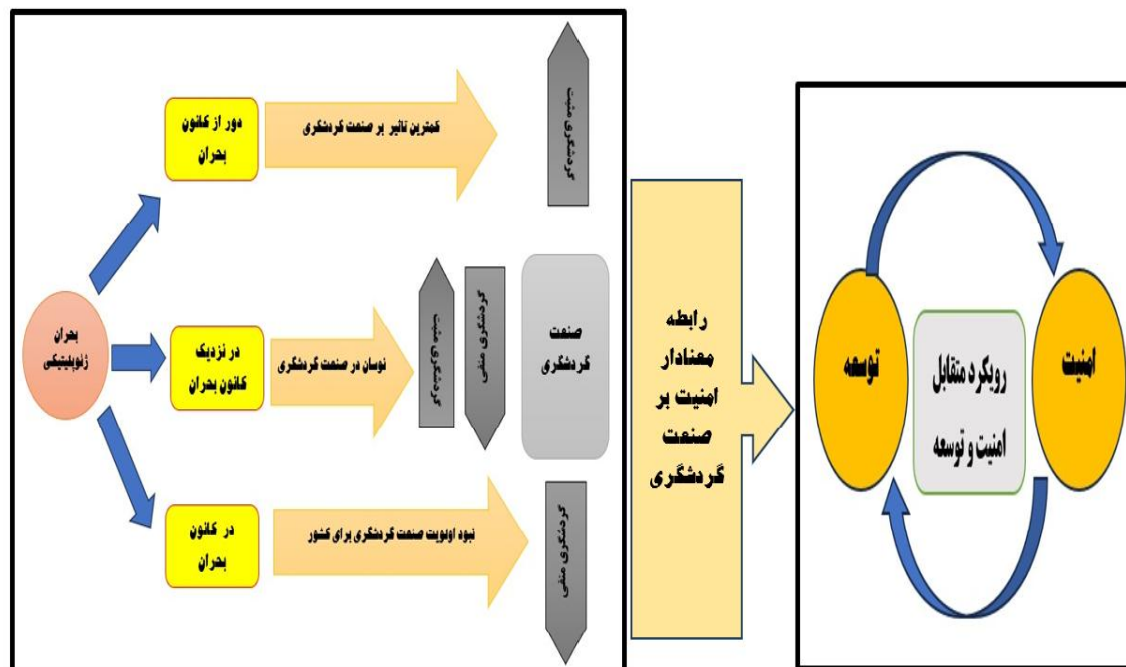
با توجه به تجزیه و تحلیل سهم گردشگری از تولید ناخالص داخلی کشورها و بررسی روند مقایسه تجمیعی تعداد گردشگران کشورهای مورد مطالعه جنوب غرب آسیا می‌توان اذعان کرد که بحران‌های ژئوپلیتیکی از این جهت که هم باعث گسترش ناامنی شده و هم اقتصاد و جامعه را ویران می‌کنند؛ فرصتی برای ایجاد توسعه در جوامع فراهم نمی‌آورند. این‌گونه بحران‌ها تمام قوای دولت‌های درگیر را معطوف بخش‌های نظامی و امنیتی می‌کنند و آن‌ها را از توجه به امر توسعه بازمی‌دارند و گردشگری نیز به‌عنوان عاملی که از مشتقات توسعه است مجال ایفای نقش در فرایند توسعه را نخواهد داشت. منطقه جنوب غرب آسیا نیز همواره با بحران‌های ژئوپلیتیکی مواجه بوده است. لذا جهت تبیین و استنتاج بهتر از یافته‌های تحقیق می‌توان کشورهای واقع در این منطقه را به سه دسته کلی تقسیم کرد:

دسته اول کشورهای که قرابت جغرافیایی کمتری با کانون بحران دارند؛ به‌ویژه مانند برخی از کشورهای حوزه خلیج فارس مانند: قطر، بحرین و امارات متحده عربی است. این دسته از کشورها با سرمایه‌گذاری‌های هنگفت در بخش‌های مختلف اقتصادی در زمره کشورهای ثروتمند جنوب غرب آسیا هستند و در زمینه گردشگری نسبت به وسعت و جمعیتشان نیز فعالیت‌های قابل توجهی دارند.

دسته دوم کشورهای همسایه بحران: مانند جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه و اردن شامل می‌شوند. روند توسعه در این کشورها با یکدیگر متفاوت است دو کشور عربستان سعودی و ترکیه در زمره کشورهای در حال توسعه‌ای هستند که با وجود لطمه‌هایی که فضای ناامن جنوب غرب آسیا برای آن‌ها ایجاد کرده، اما همچنان در توسعه زیرساخت‌های اصلی کشور و ایجاد شهرهای توریستی سرمایه‌گذاری‌های هنگفت می‌کنند و در زمینه گردشگری به شدت فعالند. جمهوری اسلامی ایران به دلیل مواضعش در حمایت از جبهه مقاومت و ضدیت با رژیم صهیونیستی و ایالات متحده آمریکا در منطقه از یک سو و از سوی دیگر اولویت قراردادن حفظ ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی و مسائل فرهنگی همواره برتر از اهداف توسعه گردشگری بوده، این مسائل چندوجهی باعث گردیده روند توسعه گردشگری در این کشور کند شود. علاوه بر این کشورهای غربی بالاخص آمریکا با گسترش موج ایران‌هراسی در شهروندان خود، آن‌ها را از سفر به ایران منع می‌کنند. گرچه توریسم مذهبی در ایران همچنان به قوت خود باقی است. از طرفی جمهوری اسلامی سیاست مدون جهت توسعه گردشگری حلال در منطقه ندارد که این مسئله می‌تواند در بین بیش از ۲,۵ میلیارد مسلمان سراسر جهان و سایر ادیان جایگاه ویژه‌ای داشته باشد.

دسته سوم کشورهای در کانون بحران مانند: یمن، سوریه، لبنان، رژیم صهیونیستی، فلسطین و عراق که در طول سال‌ها درگیری با بحران‌های مختلف، زیرساخت‌های آن‌ها نابود شده و توسعه اقتصادی-اجتماعی که لازمه رشد صنعت گردشگری بوده، در این کشورها مغفول مانده است. از طرفی اولویت اول هر گردشگر برای سفر به این کشورها ضروت امنیت نسبی می‌باشد که فاقد آن هستند. هر چند در کشورهایی مانند لبنان و سرزمین‌های اشغالی به علت موقعیت ساحلی و ظرفیت طبیعی، جذابیت‌هایی برای گردشگران بین‌المللی وجود دارد.

شکل شماره ۲: رابطه بحران ژئوپلیتیکی با صنعت گردشگری و توسعه و امنیت

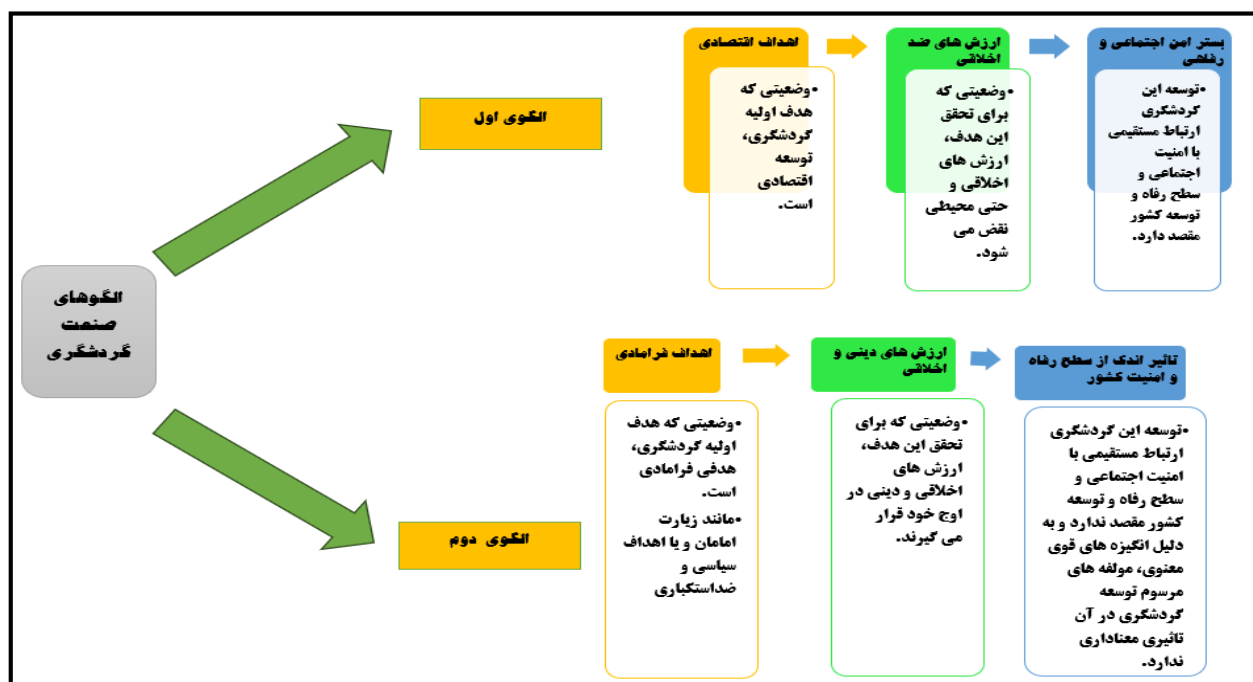
(Source: Authors)

لازم به ذکر است، منطقه جنوب غرب آسیا جزو متلاطم‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی جهان به لحاظ رخدادها و بحران‌های ژئوپلیتیکی می‌باشد. با توجه به ماهیت دینامیک منطقه در غالب تحولات سیاسی، که بازیگران داخلی (جریان‌های سیاسی حاکم بر کشورها، قومیت‌ها، مذاهب و ادیان، نخبگان سیاسی و دینی و...)، منطقه‌ای (جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه، قطر و رژیم صهیونیستی) و قدرت‌های فرامنطقه‌ای (چون ایالات متحده آمریکا و فدراسیون روسیه و کشورهای اتحادیه اروپا) در این تحولات نقش ایفا می‌کنند؛ لذا تحلیل مسائل مختلف اعم از سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و... دشوار و نیازمند زمان برای تجزیه و تحلیل دقیق‌تر است.

در ادامه می‌توان به این نکته اشاره کرد علی‌رغم مدل رایج و مرسوم که از یافته‌های تحقیق و سایر نتایج پژوهش‌ها استخراج شده است، باز هم بعضی از کشورهای در قانون بحران، گردشگری قابل تاملی دارند. به عنوان مثال کشور عراق در طول بیش از دو دهه درگیری و ناامنی و عدم ثبات سیاسی و نداشتن زیرساخت‌های مناسب جهت گردشگری از سال ۲۰۱۳ روند گردشگری مذهبی آن مانند پیاده‌روی اربعین قابل توجه بوده است. از سویی نظام تبلیغاتی و رسانه‌ای دنیا به همراه سازمان‌های وابسته بین‌المللی اعم سازمان ملل متحد، سازمان

جهانی گردشگری و... سعی در عدم پوشش و ارائه آمارها و مستندات جریان گردشگری مذهبی در این نوع کشورها دارند که حاکی از حاکمیت یک نظام ژئوپلیتیکی رسانه‌ای بر گفتمان شیعه می‌باشد. همان‌طور که در شکل شماره ۳ نشان داده شده دو الگوی صنعت گردشگری مبتنی بر دو هدف مادی و غیرمادی ترسیم شده که به تبیین ارتباط گردشگری با بحران‌های ژئوپلیتیکی از زاویه‌ای دیگر هم نگریسته شده است. به گونه‌ای که گردشگری متأثر از اهداف، ارزش‌ها و ایدئولوژی حاکم بر کشورها می‌باشد. اگر هدف اول اقتصادی بوده و ارزش‌های اخلاقی کمرنگ باشد، الگوی فعلی گردشگری بالاست. اما وقتی هدف اول اقتصادی نیست و ارزش‌های اخلاقی در اوج است، نوع دیگری از گردشگری در حال تولد است که می‌تواند مرزهای گردشگری موجود را جابجا کند.

شکل شماره ۳ الگوهای صنعت گردشگری

(Source: Authors)

در پایان می‌توان گفت که جهت توسعه گردشگری به‌ویژه در کشورهای اسلامی بالاخص کشورهایی مانند ایران نیازمند الگوی خاصی هستیم که تدوین نشده است. لذا از تمام پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه گردشگری و ژئوپلیتیک می‌توان تقاضا کرد؛ مدل گردشگری مبتنی بر گردشگری حلال برای این‌گونه کشورها طرح‌ریزی و تئوری پردازی کنند؛ تا ضمن بهره‌برداری از مزایای صنعت توریسم برای اقتصاد کشور، شاخص‌های هویت دینی مبتنی بر جغرافیای فرهنگی آن سرزمین را حفظ نمود.

کتابنامه

1. Ahmadipur, Z., Mokhtari heshi, H., Roknoddin etekhari, A & vazin, N., (2008). Investigating the process of accelerating the development of the country's political-administrative spaces, a case study: Iran's provinces in the first to third development programs (1989-2004). *Geopolitics Quarterly*, 3(1): 22-49. [In Persian]
2. Akram, Kamal et al. (2024). Global geopolitical crisis and tourism development in the USA. *Current issues in tourism*, 27(20): 352-368.
3. Alkahtani, S., & Azharuddin, S., (2022). Political Development And Its Impact On Political Stability In The Republic Of Yemen A Case Study On The Current Yemeni Political Crisis From The Point Of View Of Yemeni Politicians And Diplomacy. *Al-Bayda University Magazine*, 4(3). 214-230
4. Atircioglu, S., & Katircioglu, S., (2022). The role of tourism in environmental pollution: evidence from Malta. *The Service Industries Journal*, 1-19.
5. Balli, F., Shahzad, S.J.H., & Uddin, G.S., (2018). A tale of two Shocks: What do we learn from the impacts of economic policy uncertainties on tourism? *Tourism Management*, 68:470-475.
6. Basiri, M.A., Saldurger, E., (2016). Investigating the factors and causes of the formation of ISIS. *Politics Quarterly, Journal of Faculty of Law and Political Science*, 47 (3): 553-570. [In Persian]
7. Bayat, et al, (2020). Explaining the Pattern of Relationships of Regional Powers in the Syrian Geopolitical Crisis. *International Quarterly of Geopolitics*, 16(1):37-74. [In Persian]
8. Ben-Yehuda, H., (2001). Territoriality, Crisis and War in the Arab-Israel Conflict 1947-94. *Journal of Conflict Studies*, 21(2), 78-108.
9. Boffardi et al. (2025). How to promote green energy transition in the age of geopolitical crises and international shocks: Evidence from the EU-27. *Journal of Environmental Science and Policy*, 164(104007).1-14.
10. Bordbar, A., Alishahi, A., (2023). Analysis of the paradigm shift of the Hamas movement in the operation of October 7, 2023 (changing the approach of defense to offense). *Crisis Studies of Islamic World*, 10 (2): 82-114. [In Persian]
11. Brecher, M., (1969). The Middle East Subordinate system and its impact on Israel foreign policy. *International studies quarterly*, 13(2):85-106.
12. Brecher, M., (1993). *Crisis in World Politics*. Theory and Reality. Pergamum Press: London.
13. Buzan, B., & Weaver, O., (2003). *Regions and Power: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press
14. Buzan, B., Weaver, O., (1998). *Security: A new framework for analysis*. Boulder: Co: Lynne Rinner.
15. Buzan, Barry; Weaver, O., (2009). *Region and powers*. (Rahman ghahramanpoor, Trans.). Tehran: Institute for Strategic Studies
16. Carl Grundy-Warr, J.D., (2025). Gaza: The first full-scale AI war? *Quarterly of Political Geography*. 118(103289).

17. Cohen, S.B., (2008). *Geopolitics of the World System*. (Abbas Kardan, Trans.). Tehran: International Institute for Cultural Studies and Research, Contemporary Abrar. [In Persian]
18. Collins John. M., (1998). *Military Geography for professionals and the public*. Brassey: Washington.
19. Dogru, T., Suess, C., & Sirakaya-Turk, E., (2021). Why do some countries prosper more in tourism than others? Global competitiveness of tourism development. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 45(1), 215–256.
20. Dogru, T., Suess, C., & Sirakaya-Turk, E., (2021). Why do some countries prosper more in tourism than others? Global competitiveness of tourism development. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 45(1), 215–256.
21. Ebrahimi, N., (2009). Reflections on the Foundations and Culture of the Copenhagen Theory. *Foreign Policy Quarterly*, 21(46):439-468. [In Persian]
22. Fourie, J., Rosselló-Nadal, J., & Santana-Gallego, M., (2020). Fatal attraction: how security threats hurt tourism. *Journal of Travel Research*, 59(2): 209-219.
23. Gale. R., et al., (2023). The humanitarian crisis in Nagorno-Karabakh. *The LANCET Quarterly*. 10410(402):1299-1392
24. Ghadiri, R., (2000). *Investigating and understanding the methods of studying the future*, Center for Future Studies of Defense Science and Technology, Defense Industries Educational and Research Institute. Tehran: Bita Publications. [In Persian]
25. Hafeznia, M.R., (2018). *Principles and Concepts of Geopolitics (with revisions and additions)*. Iran, Mashhad: Popeli Publisher. [In Persian]
26. Hagget, Peter (1983). *Geography: A Modern Syntheses*. Harpercollins College Div: New York
27. Haggett, P., (2014). *Geography: A modern synthesis*. (Soruosh Gudarzinejad, Trans.).Tehran: SAMT. [In Persian]
28. <https://data.worldbank.org/country>
29. <https://www.unwto.org/tourism-statistics/key-tourism-statistics>
30. Hughes, E., (2021). The Battle of the Camel: Revolution, transition and tourism in Cairo. *Quarterly of Political Geography*, 91(102491): 1-11.
31. Huntington. S.P., (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
32. Jabbari, Hossein A., (2022). Method analysis, trend analysis, and trend impact analysis in Mahdism studies. *Quarterly Scientific-Specialized Journal of Mahdavi Studies*. 11(49):115-126. [In Persian]
33. Kaplan, R., (2001). *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post-Cold War*. New York: Vintage.
34. Kasraie, M.S., Davari moghaddam, S., (2013). The emergence of ISIS in Middle East: analysis of society cognitive. *Foreign Relations Quarterly*, 7 (1): 191-216. [In Persian]
35. Katircioglu, S., & Katircioglu, S., (2022). The role of tourism in environmental pollution: evidence from Malta. *The Service Industries Journal*: 1-19.
36. Kemp, G., & Harkavy, R., (2004). *Strategic Geography and Changing Middle East*. Translated by Seyed Mahdi Hosseiny Matin. Tehran: Research Institute of Strategic Studies. [In Persian]

37. Khalili, R., (2017). Security and Development: A Geopolitical approach to Development and Balance in Iran. *Strategic Studies Quartely*, (78)20:130-158. [In Persian]
38. Khalili,R., Bani hashemi,M., Gholipour,M., (2019). Security and Development: The Impact of National Security Discourses on Development plans in the Islamic Republic of Iran. *Quartely Journal of the Macro and Strategic policies*. 7(4). 549-580. [In Persian]
39. Komal et al., (2020).Global Geopolitical crisis and tourism development in the USA. *Routledge publish*, 20(27):3352-3368.
40. Lichtenheld, A.G., & Schom J., (2021). The consequences of internal displacement on civil war violence: Evidence from Syria. *Quarterly of Political Geography*, 86(102346): 1-14.
41. Luttwak, Edward N (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 6(20): 17-23.
42. Masoudian,Y., (2023). The influence of Takfiri groups research on the political future of the Islamic World. *Islamic World Crisis Research Quarterly*, 10 (1): 101-120. [In Persian]
43. Mazandarani, D., & Janparvar, M., (2020). Designing a Conceptual Model of Geopolitical Relations in Southwest Asia. *Journal of Political Organizing of Space*, 2(4): 248-255.
44. Mokhtari Hashi, H., Shams, M., (2016). Geopolitical Analysis of the Yemeni Crisis. *Journal of Political Geographic Research*, 2(1):165-193. [In Persian]
45. Nejat,S.A., (2019). Saudi Arabia's military invasion of Yemen; Reasons and Consequences. *Contemporary Thought Research Journal*, 2 (2): 20-42. [In Persian]
46. Nourmohammadi, M., & Dowlatshahi, M.A., (2019). Application of the Theory of Collective Local Security in Analyzing of the Relation Matters and Patterns in South of Asia. *Scientific Quarterly of Political and International Approaches*, 10(56):153-189. [In Persian]
47. Prescott, J.R., (1972). *Political Geography*. London: Palgrave Macmillan.
48. Rucińska, D., & Lechowicz, M., (2014). Natural hazard and disaster tourism. *Miscellanea Geographica. Regional Studies on Development*, 18(1): 17-25.
49. Sacramento, O., (2023). Mass tourism, biosecurity and sustainability challenges: Prospects illustrated by the current COVID-19 pandemic. *Journal of Tourism Futures*, ahead-of print (ahead-of-print).
50. Salimi Subhan,M.R., (2014). Security and Sustainable Development of Tourism (case study: Tehran). *Police Geography Research paper*, 2(8): 97-128. [In Persian]
51. Usman, O., Alola, A.A., & Ike, G., (2022). Inbound tourism demand elasticities of MENA countries: The role of internal and external conflicts. *International Journal of Emerging Markets*, Ahead-of-print.
52. Valigholizadeh,A., (2014). *The Pattern of Recognizing Geopolitical Crises (with an emphasis on the nagrono-karabakh crisis)*. Iran, Tehran: Research Institute of strategic studies publisher. [In Persian]
53. Warr, C.G., & Sidaway, J.D., (2025). Gaza: The first full -scale AI war? *Journal of Political Geography*, 118(103289):1-3
54. WWW. The guardian.Com
55. WWW.euronews.Com
56. WWW.france 24.Com

57. WWW.isna.ir
58. WWW.Sedayemiras.ir
59. WWW.travel and tour world.Com
60. Yaqoubi, S., Ezzati, E., & Roomina, E., (2019). Explaning the Pattern of Reginal Integration; Case: Southwest Asia. *The Geographical Quaterly of the Land*, 16 (63): 74-95[In Persian]
61. Younesian, M., (2005). *Trade Relations between the Gulf Cooperation Council and the European Union, Two Sides of a Deal?* Tehran: Cultural Institute for Contemporary Iranian International Studies and Research.
62. Zhong, L., Sun, S., Law, R., & Li, X., (2021). Tourism crisis management: Evidence from COVID-19. *Current Issues in Tourism*, 24(19): 2671-2682.